

EVANGYÉLIOMI PROTESTÁNS LAP.

Megjelen minden héten egyszer pénteken egy íven. — Előfizetési ár egy évre 6 frt, félévre 3 frt, negyedévre 1 frt 50 kr, az osztrák-magyar birodalmon kívüli országokba egy évre 7 frt; — egyes szám ára 12 kr. — Hirdetések díja száz szóig 1 frt, kétszáz szóig 2 frt, a másodszori hirdetésnél 100 szóig 80 kr, harmadiknál 70 kr, bélyegdíj mindenik hirdetésnél külön-külön 30 kr; csakis egyház és tanodát érdeklő hirdetések fogadtatnak el. Melléklési díj minden száz darabtól 1 frt 50 kr. A lapot érdeklő mindennemű közlemények a szerkesztőhöz — Fűvészkert-utca, 1078. sz. a. — intézendők.

A bibliai csudák és a vallástanítás.

(Vége.) A mondottakat összevonva: vagy vissza kell utasítunk feltétlenül a csudákat az új szövetségben, — s ekkor aztán nem szólhatunk mennyei atyáról, Jézusról, szt.-lélekről, mert mindez valami csudás, s így istenimádásunk lehet ugyan Hegel abszolút szellemének, Hartmann öntudatlan világlelkének vagy Strauss universonak tisztelete, de nem lehet a Jézus által hirdetett mennyei atyáé; vagy pedig el kell fogadnunk józan értelmezés tárgyaiul a bibliai csudákat, s a mit megmagyarázni nem tudunk, arra nézve beismernünk, hogy előttünk még megfoghatatlan s még nem a tudás, hanem a hit dolga.

A kik a vallás jogosultságát elismerik, azok megfogják engedni, hogy a vallás tanaiban nem lehet feltétlenül a tapasztalati tudományok érvelései után indulni, mert ezek pusztán a tudás számára dolgoznak, a hit pedig mindig valami olyanra apellál, mi a tudáson felül áll. Itt „rész szerint vagy on bennünk az ismeret,“ azért van szükségünk hitre. A hit megszűnik akkor, ha a tudás tökéletes lesz.

Vallás csudaszerű, megfoghatatlan tartalom nélkül nem volt s nem is lehet. Oly erős a véges emberi természetben a vonzalom a mysterium, a csudaszerű után, hogy ha ezt a vallásból kiküszöbölve látja, akkor felállítja máshol.

Utalhatunk e tekintetben egy hazai egyházi írónk példájára is, ki míg egyrészt a bibliai csudák elvetését helyesli, másrészt indítatva érzi magát, itt körünkben a növények fejlődésében keresni a csudát. — Maga Strauss, ki a ker. vallást a mysteriumok miatt gunyolja, midőn az állami életről szól, a monarchia számára követel mysteriumokat. — Szomorú tény továbbá, hogy Németországban a vallásosság rohamosan hanyatlik, de másfelől egyszerűsmind czáfolhatlan jelenségek bizonyítják, hogy a vallástalansággal párhuzamban terjed a legképtelenebb babona, mint p. o. a szellem idézés, és pedig épen azon osztályokban, a melyek a ker. vallást már meghaladott álláspon-

nak nyilvánították. A „Prot. Kirchenzeitung“ így ír közelebb e veszélyes kór tova harapódzásáról — nov. 9. 45 sz: — „Tudva van, hogy napjainkban a spiritismus keveseknek képzeletjátékából sokaknak betegségévé vált. Eltekintve Amerikától, hol ezen babona vagy 8 millió követőt számlál, Németországon, különösen Lipszében is feltűnt . . . A dolog igen ártalmatlan volna, hogyha csak tudatlanok és laikusok csüggnének rajta. Jelentékeny nyé lesz azonban az által, hogy a tudományosan megállapított igazságnak külszínében lép fel, és hogy a természettudomány legfőbb képviselői is csatlakoznak hozzá, annyira, hogy az astrophysika egy tanára,*) egy bölcsészettanár,**) és egy bécsi báró is nyilvános védelmezői közé állanak.“***)

Mindez csak azt bizonyítja, hogy nem tanácsos a vallást minden mysteriumtól megfosztani, mert az ily eljárás rendesen megbosszulja magát.

Találón mondja Kovács Ödön ide célzólag vallásbölcsezetében: „A vallásos lélek saját érzékfelettsége és végtelensége sejtelmében ép a látható, érzéki világ, a tapasztalati valóság fölé óhajt emelkedni, az érzékfelettit, az eszményit, a végtelent vágyik megtalálni, és ha a tényleges vallás ilyet nem nyújt, ha azt ön ereje sem képes megteremteni, úgy keres kárpótlást és kielégítést ott a hol talál, a babonában, mely ha esztelenül is, de legalább szól a lélekhez az érzékfelettiről, a titokszerűről. E tétel igazságát igazolják a művelt Európa divatüző istentagadói is, kik kicsinylő mosolylyal fogadják akár a mennyei atya, akár az abszolút szellem emlegetését, de nem átálják napokon át nyomni ujjakkal az asztalt, hittal kérdezősködve az asztal szelleméről, buzgón figyelnek a 13-as számra és mindenféle más jó és rossz omenekre.“****)

Ne törekedjünk azért a vallásból kiirtani mindent, mi megfoghatatlan; ezen eljárással sem a vallásnak, sem

*) Friedr. Zöllner, Wissensch. Abhandl. 2 B. Leipzig.

***) Im. Her. von F. chte. Der neuere Spiritualismus.

****) Lazar B. Hellenbach, Der Individualismus. Bécs. 1878.

*****) Vallásbölcsezet I. köt. 79 l.

a népek nem használunk semmit. — Ha a gyümölcsfáról azon ürügy alatt, hogy a gyümölcsöt rajta a nap jobban érlelhesse s mi tisztábban láthassuk, letépnék minden lombot, levelet, csak azt nyernők vele, hogy a fa kiszáradtan gyümölcsöt nem hozna s az epedő vándort sem közelről, sem távolról nem vonzaná magához enyhe árnyra és üdítő táplálékra.

Ha a vallás fájáról is letépjük mind, a mi megfoghatatlan, mysticus, rideg kietlenségben fog ott állani s a lelki vigaszt szomjuhozó nép máshol fogja keresni benső szükségleteinek kielégítését.

Még Kolb is, — ki bevallott ellensége nemcsak a keresztyénségnek, hanem általában minden vallásnak, — elismeri, hogy ha valahol, úgy egyedül a vallásban van helye a mysteriumnak.

Midőn azon kérdésre akarunk válaszolni, vajjon a bibliai csudák egyszerűen félre vetendők-e: a term. tudósok mellett, úgy hiszem, méltán figyelembe vehetjük a philosophia és theologia mezején érdemeket szerzett oly tudósok nézeteit is, kikben az ész ereje komoly vallásos érzéssel van párosulva.

Dr. Hase K., kit mély tudományáról ismer a világ, s nem gyanúsít elfogultsággal senki, legutóbb megjelent művében Jézusnak beteggyógyító csudáiról emlékezve így szól:*) „Hogy Jézus ily tetteket véghez vitt, ezt mindenik evangelista tanúsítja biztos kapcsolatban más történeti eseményekkel s Jézusnak jellemző mondataival, . . . mindenütt ez nyitja meg előtte a sziveket s ily jeleket várnak a Messiástól. Nem magukban véve voltak ezek szükségesegek. A következő századnak nagy téren elismert messiása Bar-Cochba nem tett csudákat, pedig Messias volt a nép értelmében; kardja volt a jel, győzelmei az ő csudái. Jézusra nézve ama csuda relative szükséges vala; ez által igazoltatott maga előtt is hite messiási jogában s működésében, e gyógyító csudák foglalták el nála a politikai tetteknek helyét. Így tehát e gyógyító erő egyike volt ama szükséges talentumoknak, — mint az emberismeret és ékesszólás, — egyike az isteni adományoknak, mely magasztos, sympathikus személyisége, úgy a hatalmas vallási mozgalom által vitetve, a Messiást ily módon lehetővé tette.“

Egy más helyen ugyanezen tudós szerint a kiváló vallásos léleknek hatalma van egy más ember beteges természete felett: „ez tények által van bebizonyítva, bár alapjában még titokzatos. de tagadhatlan törvény.“

Alább ismét, midőn a daemonok kiűzéséről, vagyis a megzavart lelkiállapot orvoslásáról emlékezik, ezen csudát elfogadhatónak tartja, mint Jézus magasztos lelkületének hatását a beteg lélekre. „Hogy a Messias a daemonnak parancsol, ezen képzelet, ha a megzavart öntudatba be-

*) Geschichte Jesu. 1876. 340 l.

hathatott, segítőleg működhetett közre. Ezen orvoslás azonban gyors és biztos, gyakran szerencsés eredményével, mindig relativ csuda marad, mint a mely belátásunkat s hatalmunkat meghaladja.“

Hausrath, a legszabadelvűbb theol. irók egyike „Neutestam. Zeitgeschichte“ czimű nagybecsű művében megrója azokat, kik a Jézus életéhez fűződő s feltámadását hirdető csudákat egyszerűen magas lenézéssel elvetik. — Közelebb a feltámadás csudáját értelmezve oda nyilatkozik, hogy a tanítványoknak e csuda melletti tanúsága visión alapul, ámde ez a visió az igazság nyilatkozata.

„A legrosszabb előítéletek egyike — mondja Hausrath — a theologiának még rationalisticus korszakából származva — azon vélemény, hogy csak az értelem és az empiria az igazságnak forrásai. és hogy a szellem világában csak az létezik, a mi kézzelfoghatólag kifejezést nyer“. . . . „Vannak visiók, melyek több igazságot tartalmaznak, mint a legvilágosabb demonstratiók; és a tanítványok, kik Jézus messiási hivatását s világtörténelmi jelentőségét feltámadásának képében lelkükben felfogták, többet tudtak a jövőről és a jelenről, mint elleneik, kik az üres sírnál azt állították, hogy Jézus testét az övéi ellopták.“*)

A szabad szellemű tudós másképp értelmezi ugyan, mint az egyház, a feltámadás csudáját, de azért ő sem von le semmit annak magasztos jelentőségéből; csudaszerű az — és pedig lélekemelő — az ő értelmében is.

Ha ezek folytán elismerjük azt, hogy a mysteriumot a vallástól — ennek felforgatása nélkül — végkép el nem szakíthatjuk, ha elismerjük azon feltevés alaposságát, hogy az értelem s az empiria az igazságnak nem egyedüli forrásai, s hogy történhetett vallásunk alkotása körül oly csudaszerű, mely belátásunkat meghaladja; akkor jogosult egyszersmind azon állítás is, hogy a vallásoktatásnál a csudáknak feltétlen elvetését czélzó követelés nem igazolt, de nem is szükséges. Nem az a tisztünk, e csudák irányában, hogy hidegen félrevessük, hanem, hogy törekedjünk helyesen értelmezni azokat.

Százsor elmondjuk s halljuk a közéletben is, hogy a szeretet csudákat mivel. E szent érzelem, mint áldozatkészség, lehetővé teszi sokszor azt, mi a term. törvények ismeretén alapuló számítás előtt első pillanatra lehetetlennek látszik. Jézusról azt hirdetjük, hogy ő tökéletes ember s így a legkitünőbb értelemben Isten fia, kinek élete a szeretet dicső eszméjének teljes megvalósulását mutatta. Miért akarnók épen tőle megtagadni, hogy világölölő szeretete, emelve hatalmas lelke által, véghez vihetett oly tényeket reánk nézve még ismeretlen törvények alapján, melyekben a közönséges értelem csudát lát?

Mutasson bár szt. könyvünk igen sok lapjain csudák-

*) N. Z. II-d. k. 279 l.

ra, — részben épen ezért — mégis ez a legalkalmasabb az érzékfeletti után sovárgó kedély melengetésére és emelésére. Ne higyük más részről, hogy ha sikerülne vallásunkból minden csudaszerűt kiirtani, azután már értelmesb, erkölcsös népet nevelhetnénk. Ellenkezőleg, a megridegült vallásban lelki szükségletét nem tudván kielégíteni a nép, míg egyfelől a legdurvább babonákra tévedne, másfelől erkölcsileg is gyorsan elsüllyedne.

De meg más oldalról tekintve a dolgot, azok, kik a bibliai csudákat félre vetik s ezek olvasását, felhozását a vallás tanításnál kárhóztatják, ezzel oly irányra lépnek, mely nemcsak szükségtelen, hanem határozottan káros is.

Prot. egyházunkban ugyanis, legalább még jelenleg, hitszabályzó tekintélyvel bír a szt. irás és a józan ész. A szt. irás alapján reformálta az egyházat Luther, eltörölvén mindazt, ami az irással ellenkezik. A szt. irás alapján szervezte az egyházat Kálvin, eltörölvén mindazt, ami az irásban nincs meg. A szt. irás volt azon alap, melyen hitbuzgó elődeink évszázados üldözések viharai között lankadatlan erélyvel védték az egyházat. Ha már most e szt. könyv tartalmát, a hol csudákról van szó benne, rendre vagy szándékos ravaszság, vagy öntudatlan babonáság termékének, íróit együgyű babonás embereknek decl-ráljuk, ily módon megássuk természetesen a biblia tekintélyének sirját. A megkezdett uton tovább megyünk, vagy mennek mások, mináig több csudaszerűt találva benne, a mit el kell vetni, mint ámitó balgaságot. Ha a babona terjesztőjét s az erkölcsiség megmételvező forrását látjuk és hirdetjük benne; ezzel csak a megvetést, gyűlölséget ébresztjük ellene, mely végül hideg gunnyal félredobja.

És quid tunc? A biblia megbízhatóságával megdől a prot. egyházban a hitközösség tudata, a mi pedig mindenestre egy erős védőfal. Egyedüli és pedig feltétlen tekintély lenne az egyéni ész, mely nélkülözve a hitszabályzó zsinórmértéket, a hány személy van, annyi irányban divergálna mindenfelé. E tökéletes decentralisatió szétrobbantaná a vallás ügyét. Így az egyház fenn nem állhatna; létre jönne egy hitvallást rendező zsinat. De vajjon ez is a józan ész mellett mily alapon munkálna? A válasz csak ez lehet: visszatérne vagy a szt. iráshoz, vagy a pápához. Hogy ezen utóbbi feltevés sem esik a lehetőség határán túl, ha egyházunk feladatául tűzné ki minden csudaszerűnek excommunicálását a vallás tanaiból s ezek forrásából, ezen állítás nem szorul bővebb bizonyítgatásra. A mint tény az, hogy a társadalom a minden mysteriumból kivetközött vallástól előbb-utóbb hideg közönnyel fordul el, ép oly bizonyos, hogy az érzékfeletti, a titokzatos utáni vonzalma végül az ellenkező szélsőségre ragadja.

Gyurátz F.

„A positiv bölcészet“ és a logika.

Az „Evangeliumi Protestáns Lap“ 1877. évi 25. számában ezen című cikkben: „Mill Stuart logikája és a metaphysika“ megkísérlettem néhány rövid vonásban kimutatni, hogy Mill logikája tulajdonképen nem logika, hanem a materialismus egyik kiadása.

Ottan a tényállás megalapítása volt czélom. Hátramarad azon a priori észrevétel, hogy a Mill-féle logikának szükségképen tökéletlennek kellett lenni, azért mert Mill apriori he-

lyezkedett Comte Ágoston önmagát úgy nevező positiv bölcészetének álláspontjára. Ezen positiv bölcészet körülbelől csak azért vette fel praedikatumát, mert positivismusan egész jellege negativismusan — atheismusan áll. Egy atheisztikus logika pedig elkerülhetetlenül arra van kárhóztatva, hogy tökéletlen maradjon. E szempontból, azt hiszem, nem lesz érdek nélkül ezen lap olvasóira nézve, ha annak hasábjain újra vetünk egy pillantást a Comte-Mill-féle positiv bölcészet logikai lakosztályára.

Az Aristotelesre visszavezető logika alapeszméje kétségkívül az, hogy szükséges az emberi elme miveleteinek, elveinek oly tana, mely nélkül állításainak bizonyossága, helyessége szilárdan meg nem állhat. Azonban az újabb korban mind inkább növekedett a bizalmatlanság az ilyen tudomány alapeszméje, vagy legalább eunek az Aristoteles-féle logikában nyert kivétele iránt. Annak okát már abban lehet találni, hogy ebből a logikából épen úgy hiányzik az alapproblema, melyből foly ki a logika tárgyalatásának szükségessége, mint az igazság kielégítő positiv alapelvei, ismérvei. Ezen körülmények következtében a logikai nem fejezett alapproblemájának, vagy problémáinak megoldása oly kevésbé sikerült Aristotelesnek, hogy nem kell azon csudálkoznunk, midőn látjuk, hogy sokan az egész logikát haszontalanságnak tartották, vagy ha nem is tagadták egészen létjogát, azt állították, hogy az Aristoteles-féle logikai elmélet részint haszontalan, részint nem igazítja helyre a gondolkodást, de elferdíti, „spanyol czizmába“ szorítja azt.

Ezek mellett az újkorban, Cartesius óta, keletkezett a bölcészetben egy oly irány, melyben az emberi elme alapelvei felderítésének szükségességét nagyon is érezték, és annyival is inkább érezték azt, minél határozottabban lépett a bölcészet előterébe egy oly problema, melynek megoldása nyilván nem sikerülhet, ha nem tudjuk, mik az igazság legfőbb kriteriumai. Ezen problema egyszerűen kifejezve abból áll, vajjon létezik-e a világ vagy nem (az idealis- és realisról való problema.) Ennek forrása pedig — épen oly röviden kifejezve — azon körülmény, miszerint a világ létezését az érzékek, a látás, tapintás stb. állapítják meg; már pedig az érzékek megbízhatósága kétségbe lett vonva minden kor és minden nép felvilágosodott férfiai, a keresztyén és egyéb vallás úgy mint a világi bölcesség által. Így az újabb kori bölcészetben komoly okokat találtak annak tagadására, mintha a látás, hallás és egyéb érzéki jelenségek kezeskedhetnének a világ létezéséről. Hogyha pedig az érzékiség e tekintetben nem megbízható, hol van az a mi igenis igényt tarthat föltétlen hitelre? Bizonyos, hogy itten fel kell keresni az igazság alapelveit.

Itt tehát világos a nehézség és világos az irány, melyet a nehézség legyőzésére követni kell — annak, kinek az e tekintetben nyerendő győzelemre kedve van. De kicsoda lehet ebben gyönyörűséget? Kinek árt az, a ki nem hisz szemének, fülének, kétségbe vonván a világ általánosan elismert létezését; avagy kinek használ az, ki azon felesleges fáradságot vesz magának, hogy bebizonyítsa az olyan tényt, melyet úgy is vaktában hisz minden ember? Itt tehát az egész problema haszontalannak tartatott és a problémával együtt megoldása is. Nem is szokták az ide vágó, a megismerés tan neve alatt ismeretes vizsgálatokat úgy tekinteni, mint önczél, hanem csak mint a bölcészet vallási részének vagy a metaphysikának megalapítására vagy megbuktatására szolgáló eszközt. A metaphysika fentartása például a Malebranche-, Leibniz-, Ber-

Keley-féle megismeréstani elméletnek volt a célja, a metaphysika megbuktatására irányultak Locke ide tartozó nézetei és a Locke-től közvetlenül függő francia és angol sensualismus, továbbá a Hume- és Kant-féle megismeréstani elméletek.

Mind ebből a priori bizonyos, milyen az önmagát pozitív-nak nevező bölcsészetnek logikai álláspontja. Az ilyen bölcsészetnek uralkodó érzülete más nézetekkel szemben az előkelőség, a passiv lenézés. A pozitív bölcsészet nem fog az ellenkező álláspontokkal törődni, azért pozitív. A kritika nem lesz az ő dolga addig, míg maga magához hű marad. E tekintetben tehát a Comte-féle positivismus logikailag is véve a Kant-féle önmagát *κατ' ἐξοχήν* kritikusként nevező bölcsészetnek ellensarka — ugyanazon állásponton. Mert a Kant-féle kritikának, „a tiszta ész kritikájá“-nak egész feladata és célja nem lehet semmi egyéb mint az, hogy a metaphysika kártyavárai eltávolítása által szabad tért csináljon a többi tudományok részére. A Kant-féle criticismus mint megismeréstani tehát merő negativismus, azon tagadás, mely a Comte-féle positivismus első ismejelét képezi. Csakhogy Comte azt az egész kritikát felesleges fáradságnak tartja, mivel hogy ő már készpénzben kifizeti a Kant-féle criticismus által a pozitív bölcsészet kincstárára kiállított váltót.

És a Comte-féle positivismus annál is inkább indítatva érzi magát a Kant-féle és egyéb megismeréstani kutatások lenézésére, mivel ezeknek eredményei csak a metaphysika vonatkozó kötelén jelenvén meg, vagy annak aláaknázásából állván, épen úgy homlokegyenest ellenkeznek egymással, mint a hozzátartozó különböző a metaphysikát illető pozitív vagy negatív irányok, úgy hogy a megismeréstani elméletek közül mind ez ideig egy sem tudott olyan általános tekintélyre felferődni mint hajdanában a logika. Ezeknek tekintetbevételével könnyű szerrel lerázza Comte nyakáról a metaphysikákat és megismeréstánokat mind, röviden kijelentvén, miszerint minden fogalmunk úgy „szervezetünk“ (psychologiailag) mint a történet tanúsága szerint három fokon esik keresztül: úgy mint a theologiai vagy fictiv állapot; a metaphysikai vagy elvont és a tudományos vagy pozitív állapot: *Chaque branche de nos connaissances passe successivement par trois états théoriques différens: l'état theologique ou fictif; l'état métaphysique ou abstraits; l'état scientifique ou positif* (Cours de philosophie positive, 1, 8.) Az itt egy magából érthető dolog, hogy a theologia nem tudomány; a metaphysika csak megszemélyesített abstractiókból áll; hátramaradnak csak a matematikai, physikai és bizonyos társadalmi tudományok (sociologie.) A megismeréstannak tehát itten helye nem lehet, sőt a psychológiát is a mesék és üres ábrándok országába utasítja Comte.

Igy állván a Comte-féle positivismus, már nem kell csudálkoznunk azon, hogy Mill annak az álláspontján elhanyagolta a megismeréstant, hanem inkább azon, hogy eszibe jutott akár a régiebb logikát is tanulmánya tárgyává tenni. Mert a positivismus előkelőségének sokkal jobban áll a dolgokkal való lehető legrövidebb elbánása, mint a pusztán módszer feletti hoszsú, fáradságos bármely oly elmélkedés, mint a minő mindenesetre a logika. Comte nem is mulasztotta el abbéli nézetét nyilvánítani. Ő előtte *l'art logique* — a logikai mesterség, a mely név alatt Franciaországban vagy két évszázad óta, az u. n. *Logique de Porte Rayal* czime szerint, ismeretes a logika — szánakozásra méltó szegény egy mesterség. Olyan állításokkal,

„hogy ismereteinket mind fektetni kell a megfigyelésre, most haladni kell a tényekről az elvekre, majd az elvekről a tényekre és némely más hasonló aphorismákkal“ (34), nem vihetjük sokra dolgunkat. „Egyetlen egy pozitív tudománynak kissé mélyebb tanulmányozása ennél sokkal jobb ismeretet szerez a módszerről.“ Mind a mellett meg kell jegyezni, hogy az Aristoteles-féle logika és az újabbkori megismeréstani egészen Kant-ig külön-külön jártak egymás mellett. Kant maga ugyan felismerte azon két irány rokonságát elannyira, hogy megismeréstaniának egyik részét „transcendentalis logikának“ nevezte. De Kant is csak azért hozta a megismeréstant összeköttetésbe a logikával, hogy annál határozottabb válaszfalat emeljen e két-féle elmélet között. Továbbá Hegel ugyan összekeverte az Aristoteles-féle logikát a metaphysikával, de ezen nézet sokkal kevésbé volt elterjedve, mint a másik, mely szerint a logika egészen más mint a megismeréstani, a metaphysikához pedig épen semmi köze nincs. Így tehát könnyen történhetett, hogy Comte a metaphysikával együtt tuladván a megismeréstanon, még sem ejtette el egészen a logika eszméjét, sőt ellenkezőleg lehetségesnek tartotta annak fejlesztését akképen, hogy „a pozitív bölcsészet“ módszer tanárává válnék.

Ezeknek alapján a Mill-féle logika álláspontja felett is már a priori tisztában lehetünk. — Ezen logika feladatául tekintendő Comte azon eszméjének valószínűsítése, miszerint a logikát úgy lehet tárgyalni, mint „a pozitív bölcsészet“ módszertannát. Ennek következtében semmi sem természetesebb mint az, hogy a Mill-féle logikában a metaphysikával összetévesztett megismeréstannak nincsen helye, valamint másrésztől az, hogy a Mill-féle logika eredeténél fogva el volt ítélve a tökéletlenségre De érthetjük azon nem eléggé bámulatos szövetséget, melyet itt az ősrégi iskolai porral ellepett Aristoteles-féle logika kötött az oly modern kinézésű Comte-féle positivismussal, valamint azon furcsa tényt, hogy Mill maga írta logikájának homlokára annak egész tökéletlenségét, anélkül, hogy sejtelve is lett volna arról. T. i. Mill nem riad vissza azon paradox állítástól, hogy a logika azon tudomány, mely nem foglalkozik az igazság alapelveivel. Látni való, hogy ezen paradoxon megfelel az előkelő és kényelmes positivismus legbelsőbb szellemének. Ezen uri egyén tulajdonképen sokkal rövidebb eljárásához van szokva, mintsem szeretne bajlódni hosszadalmas perrendtörtéssel, módszertannal. Azonban ha mégis rá szánja a lelkét, már előre is azon kijelentést kell várunk, hogy a logikának legkisebb gondolja is nagyobb annál a kérdésnél, mik az igazság alapelvei. Mert e tekintetben részint azon elfogadott tényre támaszkodhatott, miszerint a logika és a megismeréstani egészen külön jártak egymás mellett, részint a Kant-féle nézetre. Másrészt azonban Millnek ragaszkodni kellett az Aristoteles-féle logikához, erősen tiltakozván a Kant-féle, Angliában Hamilton által elterjesztett u. n. alaki logika ellen. T. i. Kant szerint a logika tiszta gondolkodástan, és ki kell rekeszteni belőle mindent, a mi a tárgyakra vagy az érzékiségre emlékeztet, utasítván mind azt a megismeréstanba; szerinte a tulajdonképeni logika az igazságra nézve tisztán alaki, a „transcendentalis“ logika pedig, illetőleg a megismeréstani bizonyos tartalmi igazságokat fejteget. Ezen álláspont természetesen hasznavehetetlen volt a materialistikus „positív bölcsészet“ módszertanára nézve. Annál alkalmasabb volt pedig erre nézve az Aristoteles-féle logikához való ragaszkodás. Mert ebből a logikából hiányzik ugyan minden *problema*, tehát a szokásos megismeréstané is, továbbá a

megismeréstan szokásos tartalma, a tárgyak világa, csak az u. n. kategóriák által van képviselve azon logikában, valamint az érzékiség és a tapasztalat jelentősége abban csak épen olyan rövidséggel van érintve: de mindezen tökéletlenség részint épen a materialismus inyére van, részint kifejlészthető az empirismus irányában úgy, mint a Comte által felkarolt apriorismusra — Millnél az inductív és deductív módszerre — nézve.

Igy tehát a „positív“ álláspont egy oldalról megfejtja a Mill-féle logikában feltűnő jelenségeket. Másrésztől az olyan logika, mely úgy mint a Mill-féle arcul csapja a logika feladatát, bármilyen ügyes kézbe is kerül, önmagát a priori kárhóztatja el a tökéletlenségre és csak a maga magával hadonázó képét nyujthatja. Mert az az éllítás, hogy a logika az igazság alapelveivel ugyan nem foglalkozik, hanem a következtetésekkel, természetesen tarthatatlan. A logika nem foglalkozhatik soha mással, mint az igazság alapelveivel, és ha meg is engednők, hogy a logikának egyéb célja nincs mint a következtetések elmélete, természetesen ebben csak arra törekedhetik, hogy feltalálja az igazságra való következtetések alapelveit. Az ez ellen emelt tiltakozás csak azt eredményezheti, hogy az oly következtetési elmélet, mely az alapelvekig hatolni nem akar, elkerülhetetlenül befejezetlen marad, vagy minél mélyebbre vitetik itten az igazság ellenzése, annál kirívóbb a belső ellentmondás, annál gyakoribb és nagyobb a tátongó szakadás, annál kézzel foghatóbb „a positivismus“ önmegvakítása. De hogy is föltétlenül pozitív „a pozitív“ tudomány, az az a physika, élettan stb., szemben a metaphisikával, a vallással, sőt sok tekintetben a matematika sem az. Valamennyi többi tudomány, egész gondolkodásunk összesége dogmákból van gyurva; dogmákon állunk, dogmákban mozgunk, dogmák mellett és ellen küzdünk, egész életünk, az emberiség története, a világ folyamata, nagyobb részt maga az észszerűség csupa dogma, az az oly lehetőség, melyet úgy tartunk fen, mintha igazi bizonyosság volna. És a dogmatikus észszerűség távolról sem nagyobb vagy megbízhatóbb a physikában, mint a metaphisikában. Erre már a multkori cikkünkben figyelmeztettünk, megjegyzevén, hogy ha Mill megvizsgálta volna az igazság alapelveit, azt találta volna, hogy a metaphisika csak úgy támaszkodhatik azokra mint a physika. Most pedig hozzáteszszük, hogy a physikának épen úgy támaszkodni kell a megismeréstanra mint a metaphisikának — hogy ha t. i. a physika a tudományosság egy színvonalán akar állani a metaphisikával. Mert e tekintetben általánosságban azt állítom: egészeu téves az a nézet, miszerint a megismeréstan csak a metaphisika függeléke; egészen téves az a nézet, miszerint csak oly logika bir általános jelentőséggel összes szellemi életünkre, a mely kizárja magából a megismeréstant: hanem összes szellemi életünknek jelzett dogmatikus természete miatt, bármerre is forduljunk, mindenütt első rendű fontosságra emelkedik azon kérdés, mi a realis igazságnak, a dogmának alapelve, mit tanít erre nézve a megismeréstan. Sőt nézetem szerint a nevezett dogmatismus a logikába beveendő tartalomra és annak berendezésére nézve főszerepet játszik — mondom a logikába, mert szerintem a megismeréstan, midőn megoldja a maga problémáját, azzal a logika egyik főproblémáját oldja meg és így a logikának egyik főrészt képezi. A megismeréstan problémája a realismus és idealismus fentebb érintett ismeretes kérdése. E mellett van még egy másik logikai

főproblema, melynek megoldásával foglalkozni kell a tiszta gondolkodástannak. Ezen utóbbi megfelel Kant ebbeli eszméjének, de nem kivételének. A mit Kant alaki logikának és tiszta gondolkodástannak nevezett, az tulajdonképen nem is logika, hanem csak a logika két főrészenek közös lélektani alapja, az mindenesetre csak azon főrészek közös alapjának felel meg, akképen, hogy a megismeréstan és a tiszta gondolkodástan fejtegetése csak akkor sikerülhet, hogy ha ezen elméletek egy közös tudomány, a logika keretének belül tárgyaltatnak.

A Mill-féle logika jellemzésére nézve végre tehát megjegyzendő az, hogy Kant ugyan helyesen belevonta a megismeréstant a logika körébe, továbbá elvileg helyesen megkülönböztette a megismeréstant, mely a tárgyi, realis világgal foglalkozik, a tiszta gondolkodástantól. De helytelenül kiutasította Kant a megismeréstant a logikából és helytelenül összetévesztette az egyoldalul tiszta gondolkodástant az egész alaki logikával. A megismeréstan szintén tulnyomólag alaki jelleggel bir, úgy hogy a logikának, mint az igazság legfőbb alaki elveiről szóló tudománynak ellentéte távolról sem a megismeréstan, hanem a metaphysika. Az ezen lap hasábjain megjelent ily című czikkorozatban: „A bölcsészet jelentősége“*) azon tekintetben kifejtettem, miszerint a bölcsészet a pan-encyclopaedikus tudomány, melynek két főrésze van, az egyik alaki (megismerés- és tiszta gondolkodástan), a másik tartalmi; az előbbi a logika, a másik a metaphysika. Aristoteles óta különösen a logika azon része nyert kifejlődést, mely a megismeréstan neve alatt ismeretes. A Mill-féle logika pedig az első mű, mely a logika közös czime alatt annak mind két részét kifejleszti, csak hogy helytelenül összezavarja azokat. Így fogva fel, a Mill-féle logika sok becses részletet, utmutatást tartalmaz, valamint a tiszta ész bírálata is, mely csak látszólag tiszta megismeréstan, tényleg pedig az abban uralkodó homályosságnak egyik forrása realis kérdések és tiszta képzelési problémák összezavarása.

Az itten érintett logikai nézeteim kétségkívül bővebb fejtegetésre szorulnak. A magam részéről elég hajlandó volnék kiadni logikai rendszeremet ezen czim alatt: „A dogmatikus észszerűség logikája.“ Csakhogy eddig egy másik már befejezett művem kiadása még egészen függőben van,**) miután mind ez ideig csak nagyon gyéren folytak be az előfizetések. Hogy ha hazánkíai nem mutatnak nagyobb áldozatkészséget a bölcsészet támogatása iránt, hogy ha oly hidegen fogadják el a bölcsészet terén történő mozgalmakat: bizony szomorú lehet itt e hazában a bölcsészet jövője, a mely bölcsészet pedig nagyban befolyhat az egyház, az állam, a társadalom legszebb, legnemesebb eszméinek megvalósítására, felvirágzására.

Dr. Vellentszély Mór.

*) Lásd e Lap f. é. 19-dik stb. számait, mely külön lenyomatban is megjelent (Budapest, Kókai Lajos bizományában.)

***) Dr. Vellentszély „Kant és az Isten létezésének bizonyításai“ stb. című művére Lapunk 43-dik számában az előfizetés határidőjét (előfizetési ár 1 frt 50 kr) jövő hó 15-éig hosszabbította meg. Ezt újra tudomásra hozzuk.

Szerkesztő.

KÖNYVISMERTETÉS.

Domanovszky: bölcsészet története.

(Vége.) Másrésről pedig az ész és a philosophia mégis provokálva van azoknak megvizsgálására; a „számművet” neki csak úgy igaz, ha az az alanyi igazság alapján áll fenn, és a dogma csak úgy igaz, ha az az ész előtt igazolja magát. Ime — ez azon ellenmondás, miben a középkori philosophia laborál. „Az ész és a philosophia — mondja D. — hivatva van, mint a theologiával és az egyházzal egyenjogu és egyenrangú factor megmutatni, hogy az egyházi hitben és dogmákban örök igazságok, észhatározmányok vannak; és — mégis csak úgy teheti azt, mint az egyháznak szolgálója, mint tökéletesen függő tényező, melylyel a dogma, mint absolut igazság áll szemben, és melynek az egyház szabja meg, meddig terjedhetnek nyomozásának határai.” Ezen ellenmondás korlátai közt mozog a középkori bölcsészet is, és ezen — a középkori észjárást oly sajátos jellemező ellentét küzd és ver a realismusnak és nominalismusnak, az egész középkori bölcsészeten végig húzó vitájában, mig nem — már Duns-Scotusnál észrevehetőleg, Okkamtól fogva a 15-dik század közepéig határozottan a nominalismus teljes győzelmével az egyháznak tekintélyen alapuló hitigazságai ellenében az egyéni meggyőződés jut érvényre; és a scholastika — elvesztvén minden pozitív igazság iránti bizalmát és tartózkodását, az egyéni ész és individualis meggyőződés süppedékes talajában veszett el.

És így levezette D. művében a keresztyén eszmefejlést egészen azon kor határáig, melyet „az új-kor” neve alatt ismer a philosophia története, melynek hajnalsugarai már akkor hasadni kezdettek, és melynek küszöbére a keresztyén gondolkodás előlegesen mást nem hozott, mint egyéni autonómiaja érzetét, és azon — önmaga erejében való bizalmát: „cogito, ergo sum,” hogy így az egyház járszalagától megszabadulva, a munkát a maga felelősségére előről kezdje, hogy azon számművet megtételét a maga kezébe vegye, és a keresztyénséget a történeti kifejlés processusa utján magára nézve is valósággá tegye.

Megvallom, alig állhatok ellent ezen alkalom csábingerének, hogy ezen új-korba, melynek fejlődési processusában állunk mi magunk is, már előre is legalább egy futólagos pillantást ne vessek. Ime — a problema ugyanaz maradt, t. i. a keresztyénséget örökigazságaiban nem csak mindinkább felismerni, azt tudatunkba hozni, hanem annak történeti realizálása által az emberiséget humanizálni. De mily különböző mód, és mily ellentétes kiindulási pont ezen problema megoldásában a középkor és a mai kor közt! Ott — a scholastikai keresztyénség — az egyház egysége főnséges alakjában, mintegy az igazságnak jól megőrzött sziklavára a világ kételyei és ingadozásai közt, melyet csalhatatlanságának tekintélye véd és őriz; itt — az új-korban a keresztyénség bele állitva a nyüzsgő-pezső élet közepébe, hol a mindenféle emberi tudomány szelei tépik és szagatják, a kételyek hullámai hányják-vetik, melyeken csak örök igazsága erejével kell magát fentartania, ellenséges erők, melyek ellen tűzbe viszi, csatasikra állitja a maga lételvéit, hogy azokkal megküzdve, kezéből ki ne ejtse azt a zászlót, melyhez az ember emberiesedésének, józan haladásának és humanistikus mivelődésének érdekei vannak kapcsolva. „Nyomorgattatik, de nem szorittatik meg; kételkedik — de nem esik kétségbe; háborúságot szenved, de abban nincs elhagyva; megaláztatik —

de nem vész el; dicsőség és gyalázat által, szidalom és dicséret által, mint hitető — és mégis igaz, mint bánkódó — és mégis örvendez, mint szegény és mégis sokakat meggazdagít, mintha semmije sem volna — noha mindennel bir.” Ime — ez az új-kor keresztyénsége. Mondhatná valaki, hogy ez merész, az emberiség legdrágább érdekeit kockáztató munka, és hogy kár volt a keresztyénség elveit leszállítani ama főnséges magaslatról, a hol azokat az egyház csalhatatlanságának tekintélye és anathemái őrizték; de — ez a keresztyén történet logikájának utja — és az emberre — mint erkölcsi lényre nézve az egyedül lehetséges, a legrövidebb út. A problemát a maga logikája erejére kelle fektetni, hogy az az emberre nézve valósággá legyen; és én hiszem, hogy a keresztyénség ezt a próbát megállja, és hiszem, hogy a protestáns philosophia minden fluktuatiói mellett eljut odáig — sőt már ott van, hogy azt mondja: én ész nem tudok észszerűbbet, én tudomány nem ismerek mélyebb tudományt, igazabbat, az emberi természetnek megfelelőbbet, az embert, a történetet, és a létmindenséget jobban megfejtő bölcsészetet mint a keresztyénséget, és annak főszméit, a hogy azokat a gondviselés mintegy az emberi történet feladataul az emberiség láthatárára irta.

Domanovszky munkája keretébe felvette az azonkori keleti és spanyolhoni arabs és a zsidó philosophusokat is. Hanem ezek az ő istenfogalmuk és keleti világézetüknel fogva a nekik saját, és a keresztyén világnézettől elütő oly eszmekörben mozognak, melynél fogva az ő bölcsészetek, mint valami szervtelen test, az európai keresztyén műveltség organismusába be nem illeszthető. és rézetem szerint a scholastikába nem volna felvehető, minélfogva erre ezuttal ki nem terjeszkedtem.

Egyébiránt D. ur művét a bölcsészet-kedvelő közönség komoly figyelmébe ajánlom. Hallottam már D. ellen azon ellenvetést, hogy nem uttörő, nem adott a bölcsészetnek legjobb irányt, újabb elméletnek nem vetette meg alapját. Meglehet. Nem olvastam oly művét, mely elméletileg épen csak a bölcsészetnek alapvető gondolatait tárgyalta volna. Hanem azt igenis tudom, hogy azok az új philosophiai irányt és alapot teremtő epochális bölcsészek nem is oly mindennapi tünemények, és azon elismeréssel meg épen tartozom neki, hogy a bölcsészeti történet megírásában általában is, különösen pedig ezen utóbbi művében nagy tanulmánya mellett önálló gondolkodást, mélyen látó bölcsészeti felfogást és bámulatos munkásságot fejt ki, mi által irodalmunkban őt nagyon méltán megillető igen kiváló helyet foglal el, és a magyar bölcsészetnek oly művel, mint a kezünk alatt levő, mely — kivált ha azt szerencsésen bevégezheti, akármely európai irodalomban is helyet foglalhatna, igen nevezetes szolgálatot tesz. Még csak azt jegyzem meg, hogy — tán hogy elkerülje azon — a bölcsészeti irány ellen egészen az unalomig hajtott vádat, miszerint az tetszik magának ama donoi szent homályban, melyben senki sem érti, D. ur irálya — hogy minél világosabb legyen — talán nem elég tömör és némileg széles és áradozó; de azért általában elég gördülékeny, és a mellett magyaros szerkezetű.

És most átadom D. művét,*) azt ismertető ezen munká-

*) E harmadik kötet (8r. 532 l.) tartalma: Előszó. I. a scholastika ifjúkora a) a scholastika mint vallásbölcsészet b) mysticismus a XII-ik században, c) tudományos mozgalmak eredményei, d) tulzó irányok. II. A scholastika fénykora, a) arab bölcsészet, b) zsidó philosophia, c) keresztyén bölcsészet. III. A scholastika romlása 10 cikkben. A III-ik valamint a II-ik kötet „az egyházi atyák kora“

latommal együtt azon bíráltnak, melyről a költő mondja: „az idő igaz, s le dönti mind azt a mi nem az.“

Ritter István.

K Ü L Ö N F É L É K.

— **Lapunk jelen, utolsó előtti száma mellett küldetik szét a czimlap.**

— **Hittanszaki Közlöny.** A debreczeni hittanulók önképző körének „közlönyéből“ (IX-ik évfolyam) a 2-ik száma megjelent. A hittanszaki önképző társulat nov. 22-én tartotta vita ülését e felett „meghagyassék-e a nép kezében a papválasztás?“ Kerekes József hittanuló a nép kezéből kivétel mellett több nyomás érveket hozott fel, Sarkadi Nagy Imre ellenben a papválasztásnak a nép kezében meghagyását védte szinte fontos érdekekkel. Hozzá szóltak a vitához Boros M., Kiss B., Böszörményi B., Torma K., Eröss L., Győry J. hittanulók és Hajdu Zsigmond elnök, eredmény: 40 szótöbbséggel 3 ellen helyeseltetett a nép papválasztói joga. A lelkész választás joga a gyülekezeti, a gyülekezeti tagság joga és feltétele irandó körül; pusztá adó megfizetés, évszám betöltés és csecsemő kori keresztség nem elegendő kellékek a gyülekezeti kormányzó, tehát választó, tagságra; pénzen nem vásárolható meg a keresztyén jog, oda bizonyos belkellék is szükséges, erre hazánkban semmi tekintet nincs, ezért van a sok szomorú következmény. A keresztyén nép az igaz választó, de mi csak a népet hangsúlyozzuk, a jelző névleges maradhat, pedig az a lényeges. — A hittanulók vitája s buzgó részvételök abban dicséretes!

— **Nyílt köszönet Pankotáról.** (második közlemény.) A pankotai szükölködő ref. egyház részére ujabban következő kegyes adományok érkeztek: Debreczenből, tek. Nagy Pál főiskolai tanár ur gyűjtő ivén 8 frt 50 kr; Kunhegyesről, tiszt. Rácz Miklós ur az egyház részéről 15 frt; Madarásról, az egyház gondnokától 5 frt; T. Igari egyháztól 1 frt; N.-szalontai egyház részéről nagyt. Szél Kálmán ur 30 frt; h.-szoboszlói egyház részéről nagyt. Soltész László ur 10 frt 69 kr; turkevei egyház részéről nagyt. Végh Sándor ur 40 frt; b. sebesi egyház részéről 3 frt 79 kr.

Fogadják úgy a buzgó gyűjtők, mint a kegyes adakozók nemes tettökért egyházunk nevében hálás köszönetemet.

Egyszersmind a buzgóság élesztése tekintetéből megemlítem, hogy alólirt, kis egyházában, a hivek filléreiből 10 frtot gyűjtött, melyből 6 frt a miskolci ref. egyház, 4 frt a páncsovai ref. egyház részére lett elküldetve; mely fényes tanujele annak, hogy ha a lelkész nem vonja meg buzgó támogatását az ily nemes ügytől: a legszegényebb egyház is segíthetne fillérei-vel megmenteni az erőtlén tagokat! Pankota 1878. nov. 26-kán.

Kócsa Károly
ref. lelkész.

— **Karczag.** (Tudósítás.) Bizonyos körülmények közbejötté miatt „Templomi szószék“ című egyházi beszédeim, Spitzer S. bizományostól hozzám vissza kerülén: ezennel tisztelettel tudatom, hogy miután többé bizományosi perczentre szükség nincs: jelzett mű nálam az eddigi 1 frt 30 kr helyett

(megjelent 1878. 8r. 367 l.) megrendelhető Aigner-nél Budapesten, az I-ső kötet pedig az Atheneumnál. — Vajha protestáns köreinkben a bölcsészet minél szélesb mérvben tanulmányoztatnék! s vajha a tudós szerző az új kor bölcsészet történetét is minél előbb kézreadhatná! Tisztelet a szerzőnek! köszönet a mű ismertetőjének! Sserk.

— 1 forintért bármikor kapható. — Madarász Imre n. k. karczagi ref. lelkész.

— **Debreczen város térképe.** Kiadja ifj. Csáthy Károly könyvtáros Debreczenben, 1879. Készítette ifj. Bayler István, nagy tábla, szinezve, minden utca és házszám feltüntetve, ára 80 kr. — A kiállítás csinos, de hazánkban is kilehetett volna nyomtatni. Hazafiság a nemzetiségnek, legyen még üzletnél is a jelszó.

— **Egyháztörténelem hallgatói.** A debreczeni reform. Kollégiomban folyó tanév első felében feliratkoztak a ker. egyház történelem 1-ső korszakának hallgatására hittanulók 34-en, jogtanulók 41-en, (első évesek) együtt 75-en; a III-ik korszak hallgatására hitészek 36-an, jogászok 38-an, (2-od évesek) együtt 74, tehát hallgatják hitészek 70, jogászok 79-en, összesen 149-en.

— **Kollégiomi igazgatási szabályok,** megjelentek Debreczenben az egyházkerület rendeletére következő czim alatt: „A debreczeni református Kollégiomban fenálló s egyházkerületileg megerősített 1) közös rendszabályzat, 2) fegyelmi szabályok, 3) akadémiai belrendtartás, 8r. 12 l.

— **Diakonissa ügy** — írta Csiky Lajos — (Budapest, 1879. 8r. 15 l.) című füzetke, mely Lapunk melléklete gyanánt küldetik ezennel szét, a hivek közfigyelmébe ajánlatik. Vajha találkoznék lelkész, ki nyerne az urnak szolgálatára magyar diakonissát, és magyar hölgy, ki hitét a szeretet szolgálatában tündököltetné!

— **Elberfeld.** Az elvű heti lap „Reformirte Kirchenzeitung“ 47. számában a szerkesztő (Calaminus) újra nyilatkozik Lapunk 44-ik számában közlött cikkecskénk tárgyában. Nálunk az egyházi hatóságok, mai napság nem szoktak hittani kérdésekben döntőleg nyilatkozni, ez az oka, hogy azok részéről hallgatással fogadtatik sok, igen sok támadás az irodalom terén. A tanra nálunk nem fektetnek sok sulyt, ez a legszomorubb jelenségek egyike, s az e tekintetben sine-cura fogja a magyar ref. egyház egyediségének a szétbontó dőfést megadni.

— **Dr. Böhl Ede** bécsi hittanár dogmatikája nem sokára le lesz fordítva egészen holland nyelvre. Cseh nyelvre a tudós Tardy fordítja, a 3 év múlva megüledő cseh egyházi százados ünnepre fog megjelenni. — Vajha magyarra is lefordíttatnék, felette nagy szükség van nálunk egy alapos bibliai s tiszta református hittanra, mert az idők gonoszak, s a hitelvek felőli kellő tájékozás ott és azoknál is zavaros, honnan és kiktől a hűség váratik. Ha a só megízletlenül, mivel sózatik meg?

— **Kecskemét.** Az ide való ref. egyház tanács egy védekező nyilatkozatot bocsátott közre, melyről a „Kecskeméti Lapok“ hasábján nyíltan kimondatik, hogy az valótlanságot tartalmaz, s az egyháztanács bizalomra és hitelre nem tarthat számot stb. Valami baj van Kecskeméten... Szomorú dolog! ha oly presbyteriumot választott a félrevihető nép, mely hitelre és bizalomra kevésbé méltó.

— **Buj.** A buji ref. egyházba lelkészül megválasztott Andrásfi Kálmán s. lelkész az esperes mellett. (P-L.)

— **Konkoly Thege Miklós** ógyallai magán csilagdjáját a létesítendő pozsonyi egyetemnek ajánlta fel. Ha soká késünk a prot. egyetem komoly műbe vételével, az áldozni készek és tudók más célra viszik kincseiket.

Balogh Ferencz, felelős szerkesztő és kiadó.

H I R D E T M É N Y.

A FRANKLIN-TÁRSULAT

magyar irodalmi intézet kiadásában Budapesten (egyetem-utca 4-ik szám) megjelent, minden könyvárusnál kapható:

PROTESTANS

UJ KÉPES NAPTÁR

1879-ik évre.

Szerkesztette

DÚZS SÁNDOR

tanár.

XXV. évfolyam.

Ára füzve 50 kr.

TARTALMA. Naptári rész. — Ballagi Mór (arczképpel.) — A mostoha leány (elbeszélés.) — Báró Kochmeister Frigyes (arczképpel.) — A levélhordó. Fouqué beszélye. — Kovács Miklós. A jegybankokról és bakjegyekről. — Pap Gábor Dunántuli ref. egyházker. superintendens (arczképpel.) — Bodon József. Sáríka története. Elbeszélés. — Petrik János Jakab, volt soproni evang. főisk. tr. (arczképpel.) — Egy új tudományról. — A gyermekek vissza nevelése. Bock után. — Protestans egyházi tisztí névtár. — Országos vásárok jegyzéke.

TETEMES ÁRLESZÁLLÍTÁS.

Petrik Géza

antiquár-könyvárusnál Budapesten kapható egészen új, fölívágtalan példányokban:

Ballagi Mór. A protestantismus harca az ultramontanizmus ellen. 1866. (1 frt 60 kr helyett)	1.—
Czelder Márton. Vasárnapi, ünnepi és alk. imádságok templ. használatra. 1859. Kötve (2 frt 50 kr helyett)	1.50
Fabó A. Monumenta evangelicorum aug. conf. in Hungaria historica. 3 vol. 1861—65. (10 frt helyett)	5.—
Fabó A. Beythe István életrajza. 1866. (60 kr helyett)	—30
Fejes István. Egyházi beszédek. 2 köt. 1874—77. Egy-egy köt. (2 frt helyett)	1.50
Fejes István. Temetési beszédek. 1876. (1 frt helyett)	—75
Kerkápoly Károly. Protestans egyházalkotmány, tekintettel tört. fejlődésére. 1860. (1 frt helyett)	—60
Kovács József. Husz ünnepi és alkalmi predikáció, 1877. (1 frt 20 kr helyett)	—90

Debreczen 1878. Nyomatott a város könyvnyomdájában.

➔ A vidékre menő példányokhoz mellékelve van a Franklin Társulat könyvárjegyzéke a „Vasárnapi Ujság“ és 6 más hirlap előfizetési felhívásával. ➔

Lukács Ödön. Egyházi beszédek, templomi és temetési használatra. 1877. (1 frt 80 kr helyett)	1.40
Lukács Ödön. Községes egyházi beszédek. 1877. (1 frt 20 kr helyett)	—90
Révész Imre. Kálvin élete és a Kálvinizmus. 1864. (2 frt helyett)	1.—
Révész Imre. Dévay Biró Mátyás első magyar reformator életrajza és irodalmi művei. 1863. (1 frt 40 kr helyett)	—50
Szükösd Sámuel. Halotti beszédek. 1858. (88 kr helyett)	—40
Szilágyi Ferencz. A heidelbergi Káté s a magyar és erdélyi protest. autonómia a XVIII. században. 1869. (30 kr helyett)	—15
Filó Lajos. A keresztyén hit védelme a Krisztus feltámadása kérdésében. 2 köt. (1 frt 60 kr helyett)	—80
Hátsek Ignác. Magyarország protestans községek térképe. Vászónra huzva, tokban. (6 frt 50 kr helyett)	3.—
Fábián Dániel. Halotti beszédek. I köt. 1877. (1 frt 40 kr helyett)	—80
Lampe, Fr. A. Historia ecclesiae reformatae in Hungaria et Transylvania. 1828. Pergamentköt.	12.50

Ezen művek egy részéből csak kisebb számú példányaim vannak, miket a hirdetett árleszállítás mellett adhatok s kérem ezért a megrendelések minél előbbi szives beküldését. — Megrendeléseknél kérem figyelembe venni, miszerint a postaköltség az összeg előleges beküldése mellett kevesebb, miután a posta utánvételi illeték fejében külön províziót számít.

Nagybecsü vallásos olvasmány.

Épen most jelent meg s kapható König R. lelkész Budapesten (Váci-ut 34. sz.) ki által utánvételre és rendelethez megküldetik

KRISZTUS ÉS AZ IRÁS

Irtá Dr. Saphir Adolf. Angolból fordította Győry Vilmos. Budapest, 1879. Sr. 164 l. Szép kötésben ára 60 kr. 2—3

Tavaly jelent meg Dr. Angus József Bibliái kézi könyve, lelkészek és theológiát tanulók számára, magyar fordításban 46 ív, ára kötve 3 frt 80 kr.

Mellékelve van a „Diakonissa ügy“ és Vallásos Iratok sorozata.

N

Meg.
magy
más
érde

rint
hoz

tött

kör

ves

ván

hely

sáv

hat

töm

épe

ról

sok

forr

mén

csör

leny

az e

tett,

meg

mag

párt

gonc

zód

uj m

sége

nővé

nélk

(köz